

HVAD SKAL VI MED KAPITALLOGIKKEN?

KOMMENTARER TIL HANS-JØRGEN SCHANZ:
»ANTIKRITIK – REFLEKTIONER OVER KRITIKKEN AF
KAPITALLOGIKKEN«, MODTRYK 1977

Jens Henning Rasmussen

Hans-Jørgen Schanz har i 1977 udgivet en »Antikritik – reflektioner over kritikken af kapitallogikken«. I denne forsøger han dels at korrigere nogle udbredte misforståelser i de senere års diskussioner af kapitallogikken, dels at genfremstille kapitallogikken og dels at præcisere henhv. korrigere nogle af dens væsentlige pointer.

Diskussionerne om kapitallogikken blev på dansk grund indledt af Schanz selv i »Til rekonstruktionen af kritikken af den politiske økonomis omfangsløse status« fra 1973. Siden har han forskellige steder uddybet nogle af de teser der blev formuleret i denne samt forsøgt at arbejde diskussionen videre på forskellige felter.

Problemerne omkring kapitallogikken er af venstrefløjen tilsyneladende blevet bearbejdet og den almindelige stillingtagen er nu en blank afvisning. Kritikken af kapitallogikken er blevet fremherskende og den fremføres nu som et næsten obligatorisk punkt på dagsordenen. Fandtes der meningsmålinger indenfor venstrefløjen og skulle man tro på den slags, så har kapitallogikken idag ingen berettigelse; den hører til et overstået stadium.

Man kan derfor spørge om ikke Schanz's seneste »Antikritik« og den i denne indeholdte genfremstættelse af kapitallogikken er helt uden interesse. For

størstedelen af venstrefløjens vil den utvivlsomt være det – den skal jo »videre« og den har travlt. Men skal man besvare spørgsmålet seriøst og uden frygt for resultatet, så må man samtidig spørge efter selv samme venstrefløjens løsning på de problemer, som kapitallogikken påpegede. Har den udbredte kritik af kapitallogikken virkelig overvundet denne teoridannelse gennem overskridelse og fundamental ophævelse? Og i så fald: hvad har afløst kapitallogikken? Eller er der tale om at de rejste problemer er faldet sammen med det kapitallogiske løsningsforslag?

For at gøre det lige så kort som kritikken af kapitallogikken plejer at være, så er svaret en bekræftelse af sidste spørgsmål: Venstrefløjens har ikke overvundet kapitallogikken i selve dens grundlag og den såkaldte kritik af kapitallogikken er, som også Schanz konstaterer i »Antikritik«, helt igennem umarxistisk og teoretisk ugyldig. I kritikken af kapitallogikken er der tale om en ignorerende undertrykkelse af de problemer, som kapitallogikken fik rejst. I stedet for en videreudvikling af marxismediskussionerne – og det er den eneste vej til ophævelse af kapitallogikken – har vi fået dårlig argumenteret flugt til positioner, som ligger før den kritiserede teori.

Kritikkens elendighed består i at den beror på gentagelser af dogmatiske og uholdbare positioner, som typisk er grundlagt i II. og III. Internationallesammenhæng. Men dette er ikke alt. Komikken bliver til farce, når det kan konstateres at kritikerne ikke engang er i stand til at tage diskussionen indholdsmæssigt op og forsøge at tilbagevise de problematiseringer, som er blevet rejst sammen med kapitallogikken. Denne kritik af kapitallogikken synker m.a.o. sammen i en dogmatisk eller doktrinar benægtelse af alt. Den bekymrer sig ikke om eventuelle rationelle og løsningskrævende pointer i den kætteriske teori.

Svaret på det oprindelige spørgsmål kunne derfor være at kapitallogikken stadig er aktuel. I hvert fald står de problematiseringer af den postmarxistiske teorihistorie, som den udsprang af, stadig uantastede. Den vedvarende sejlivethed, som positioner fra denne såkaldte »deformationshistorie« åbenbart har, gør overvindelsesforsøg nødvendige. Og eftersom kapitallogikken fortsat er det eneste bud må den anses for aktuel.

Det er intentionen med de følgende kommentarer at problematisere kapitallogikken som en opfordring til at der igangsættes en mere alvorlig diskussion end den forløbne. Som det vil fremgå er der på ingen led tale om et forsvar for kapitallogikken. Tværtimod er det pointen at kapitallogikken nødvendigvis må bringes til ophør gennem et rekonstruktions- og udviklingsarbejde omkring kritikken af den politiske økonomi. Dette forstået således at de ideale intentioner og rationelle pointer i kapitallogikken fastholdes samtidig med at det kapitallogiske indløsningsforslag ophæves. Kapitallogikken kan kun bringes til ophør gennem overskridelse.

I. »Antikritik« som antikritik

I.1. Om identifikationsproblemer vedrørende kapitallogikken

Der har i diskussionerne om kapitallogikken hersket stor forvirring om hvad denne kodebetegnelse egentlig dækker. Vidt forskellige teoretiske positioner er blevet til »kapitallogik« – selv bidrag, som overhovedet ikke har formuleret denne term.

Denne forvirring og sammenblanding konstateres også indledningsvis af Schanz som en hemsko for en præcis diskussion.

»Et problem i forbindelse med en stillingtagen til kritikkerne af bogen (»Til rekonstruktionen af kritikken af den politiske økonomis omfangslogiske status«, JHR) er, at disse – mig bekendt – stort set udelukkende er blevet udfoldet i forbindelse med en enbloc-agtig behandling (der som oftest ikke har givet sig af med en nødvendig differentiering og identifikation) af den såkaldte kapitallogik. Hertil kommer, at kritikken i høj grad har anonymiseret sig således, at omend der – i dag med en absurd forsinkelse – synes at herske en ret udbredt konsensus omkring kapitallogikkens svagheder, fejl og idioti i den verbale venstreoffentlighed, så er det faktisk endnu vanskeligt at finde disse kritikker præcist formuleret skriftligt. Det er indlysende, at kritikens eventuelle gehalt ikke kan anfægtes af, at den primært er formuleret mundtligt; men det gør dog en stillingtagen til den lidt vanskeligere...

For den følgende fremstilling har problemerne omkring »anonymiteten« og »en blocbehandlingen« bevirket, at jeg selv vil forsøge at formulere kritikkerne af bogens teser og intentioner. Dette er selvfølgelig problematisk – bl.a. fordi kritikkerne netop som oftest har været fremført en bloc-agtigt imod kapitallogikken, d.v.s. ikke specielt har været rettet imod »Til rekonstruktionen. ...«. Mine forsøg på svar har derfor heller ikke status af – og intenderer det ej heller – at være »den kapitallogiske skoles« svar på indvendingerne.« (Antikritik s. 13-14)

Problemerne omkring den her postulerede anonymitet og den specielle fremgangsmåde, som Schanz anvender, vil blive taget op senere. Her blot dette: Bogen indeholder ikke en eneste citeret indvending. Schanz konstruerer selv indvendinger, som hurtigt aflives. Bogens karakter er derfor også bedre antydnet med undertitlen »refleksioner over kritikken af kapitallogikken« end med selve hovedtitlen.

Her skal vi først opholde os ved identifikationsproblemet. Årsagerne til udvandingen af termen kapitallogik er mange. En er, at kampagnen mod kapitallogikken især føres af kredse, som har interesse i sammenblandingerne. Ved at stemple alle, der forsøger at fastholde den Marx'-ske kapitalismeanalyse væsentlige resultater, som kapitallogikere, ser disse kredse en chance for at blive kvit med denne analyse sammen med kapitallogikken. Skulle den antikapitallogiske kampagne lykkes vil samtidig enhver venstrekritik af ven-

strefløjens tiltagende nyricardianisme og reformisme være bragt i total isolation – hvis den ikke er det i forvejen. Det en bloc-agtige frontalangreb på »den kapitallogiske skole« har derfor forvekslingerne og udvandingen som våben.

En anden årsag er, at en række forskellige bidragydere til diskussionerne har været alt for hurtige med at tilslutte sig den erklærede kapitallogik. Blandt fortalerne for oparbejdelse og videreudvikling af kritikken af den politiske økonomi har den rent negative overensstemmelse med Schanz overfor tidligere teoritraditioner og/eller den punktvis positive overensstemmelse med dele af Schanz's teser ført til en proklamation af kapitallogikken som ny skolebetegnelse. Dermed er en række forskelligheder blevet overset eller holdt tilbage – forskelligheder som på den anden side har medvirket til inflationen i termen kapitallogik. Gennem dette – som nu efterrationaliserende må beklages som beroende på en misforstået solidaritet – har marxister selv givet grundlaget for misforståelserne.

Men selv om man nu tager disse inflationsårsager til efterretning og indkredser, at der kun findes én form for kapitallogik i den danske diskussion – nemlig den som oprindeligt blev formuleret af Schanz – står vi stadig tilbage med nogle identifikationsproblemer. Der er indenfor Schanz' egne formuleringer så mange uklarheder og flertydigheder, at det stadig kan være svært at få en dækkende indholdsbestemmelse af termen kapitallogik. Identifikationsproblemet stikker m.a.o. dybere end Schanz her angiver ved at henvise til den almindelige verbale venstreoffentlighed.

Oprindeligt hed det i »Til rekonstruktionen....«:

»Jeg har i overskriften renonceret på begrebet dialektik, og har i analysen stort set erstattet det med 'Kapitallogik' for herved at markere, at jeg mener, det er en fejl at opfatte dialektikken som en logik, der ikke kan tænkes over, men kun i, og for at henvise til den historisk specifikke produktions- og konstitutionssammenhæng, der allerførst sætter en dialektisk bevægelsesform som logik for realobjektet. Ud over dette er kapitallogik anvendt i stedet for dialektik af pædagogiske grunde, idet en åbning af de associationsbaner, som normalt åbnes ved ordet dialektik, her vil være meget forstyrrende.« (Til rekonstruktionen s. 10).

Vi kan nu konstatere at dette var en dårlig pædagogik. Hvorfor ikke kalde en spade for en spade? Hvorfor ikke tale om dialektik hvis det faktisk er det som er meningen? I hvert fald har det vist sig, at termen kapitallogik har afstedkommet endnu flere forstyrrende associationsbaner end den har udryddet. Som en forsinket kritik af »Til rekonstruktionen ...« kan man indvende, at dens afgørende svaghed netop var dens manglende systematiske gennemførelse; at den ikke tog dialektikproblematikken og de hertil knyttede associationsbaner op til gennemgribende behandling og på et sådant mere præcist grundlag diskuterede den Marx'ske kapitalismeanalyse.

En sådan mere systematisk udvikling af kapitallogikken ville have betydet en åben stilingtagen til problemer, som blev undvejet i »Til rekonstruktionen ...«. Det står f.eks. helt klart, at Schanz er modstander af den dogmatiske omgang med dialektikken, som især er blevet udviklet i III. Internationalesammenhæng. Men det er helt og aldeles uklart hvad Schanz egentlig mener om dialektik i klassisk tysk filosofisk forstand.¹ Med henvisningen til de »forstyrrende associationsbaner« undgik Schanz at foretage en systematisk diskussion af et så centralt problem som f.eks. forholdet mellem Marx og Hegel.

Iring Fetscher har engang sagt:

»Sig mig hvorledes du bestemmer forholdet mellem Marx og Hegel og jeg vil fortælle dig hvilken marxisme du har valgt – således kunne man modificere Fichtes berømte udtalelse.«²

Med den rent terminologiske indføring af kapitallogikken – som skudt ud af en pistol – betød »Til rekonstruktionen..«, at et vigtigt grundlag for en identifikation af denne term forblev skjult for læserne. Da Schanz i sine spredte bemærkninger går langt videre end almindelig koketteren med Hegel står man med en uklar fornemmelse af at kapitallogikken faktisk er en videreførelse af Hegel snarere end af Marx. Da han tilmed i gennemgangen af vareanalysen lægger vægten på at fremhæve momenter, hvor Marx ubestrideligt anvender en Hegelinspireret logik, uden at foretage den for Marx så afgørende kritik af de dialektiske tankeformer³ og istedet fremkommer med ret voldsomme proklamationer om den spekulative/analytiske logiks gyldighed for realobjektet, fristes man til at give de kritikker ret der taler om Hegelmarxisme.

1. Schanz har senere behandlet dialektikkonceptionen teorihistorisk i »Bemærkninger til naturdialektikbegrebet med særlig tilknytning til Peter Ruben: 'Naturdialektikkens problem og begreb'« i Teori og Praksis nr. 4, 1975. Men heller ikke her findes der en systematisk redegørelse for dialektikbegrebets opståen i den klassiske borgerlige filosofi og Marx's forhold til dette. I denne artikel behandles udelukkende begrebet om naturdialektikken siden Friedrich Engels.
2. Iring Fetscher, »Das Verhältnis des Marxismus zu Hegel« i »Karl Marx und der Marxismus – Von Philosophie des Proletariats zur proletarischen Weltanschauung«, München 1967 s. 45.
3. Jvf. metodediskussionen i »Einleitung« fra 1857, fremstillingsbemærkningen Grundrisse s. 69 og overgangsbestemmelserne fra analysen af varen til analysen af vareudvekslingen i henhv. Zur Kritik der Politischen Ökonomie, 1. Heft og 1.udgaven af Kapitalens bind I. Især i sidstnævnte står det klart, at Marx i stedet for en absolutering af den rene begrebslogik går videre i konkretiseringen via en kritik af det »kunteoretiske« og »spekulative«. Værdiformsudviklingen i Kapitalens 1. kapitel har m.a.o. kun gyldighed *for os*, det reelle forhold mellem varerne angår vareudvekslingen hvorfor analysen skrider videre med 2. kapitel (ud af hvilket analysen af varecirkulationen i 3. kapitel bliver den endelige og til realobjektet svarende teori for den simple vareproduktion). Schanz's rekonstruktion begrænser sig således kun til det indledende *moment* med en række misvisende overpointeringer til følge.

Men nu er dialektik og forholdet mellem Marx og Hegel sager som ikke lader sig affærdige i en håndvending og kapitallogikken er mere end blot et andet navn for dialektik. Pointen her er blot at »Til rekonstruktionen ...« er uklar m.h.t. hvad Schanz mener. Alt for mange argumenter og betragtninger forbliver underforståede og udtalte og det er overladt til læseren at fremtolke hvad kapitallogikken implicerer. Den manglende systematiske gennemførelse forvandler kapitallogikken til et sæt refleksioner over problemer i marxismen. Enkelte af disse kan samles i overskrifter, men flertydigheden er svær at få bugt med.

I »Antikritik« må Schanz nu også konstatere de problemer, som »Til rekonstruktionen. ...« afstedkom:

»Det har så til fulde vist sig, at det var overordentligt naivt at tro, at sagen let ville ordne sig gennem et »ordskifte«, hvor det belastede ord dialektik blev udskiftet med det – dengang – jomfruelige ord kapitallogik: der er vitterligt også lavet »wunderbares Zeug« indenfor kredse, som har forstået sig selv som arbejdende på et kapitallogisk grundlag, hvor man i stedet for at opfatte kapitallogikken som et program faktisk har forstået, d.v.s. misforstået den således, at den nu kom til at optræde i fuldstændig analogi med den traditionelle dialektikbrug: som en storsnudet frase i stedet for et program og en ledetråd. At kritikken af kapitallogikken så stort set har begrænset sig til at identificere eller reducere kapitallogikken til disse fraser gør ikke forholdet mindre tåget og sagen lettere at gå til.« (Antikritik s. 19-20).

At forskellige kredses formelle tilslutning til kapitallogikken har medvirket til udvandingen af diskussionen er korrekt nok. Men at lade det forklare med det er ikke nok. Schanz' egen fremlægning af kapitallogikken indeholder selv grundlaget for misbruget.

Endvidere præsenteres vi også her for en uklarhed: at kapitallogikken skulle være et program. At der i kapitallogikken indgår en række programatiske tæser er rigtig nok; men det ændrer ikke ved at kapitallogikken samtidig indeholder en række betragtningsmåder der er mere end blot ledetråde for arbejdet.

Og spørger vi endelig: program for hvad? så kan vi efterhånden opstille mindst fire mulige bestemmelser:

- kapitallogikken som synonym for dialektik
- kapitallogikken som betegnelse for en reallogik
- kapitallogikken som program for rekonstruktion af kritikken af den politiske økonomi
- kapitallogikken som program for en omfangslogisk metateori.

Set på baggrund af denne flertydighed kan det derfor også kun fremstå som en omgåelse af identifikationsproblemet, når det videre hedder:

»Nu drejer det sig jo ikke bare om ord, men om sagen. Og denne forekommer mig stadig lige uomgængelig for et socialistisk teoretisk arbejde: nemlig en virkelig gennemgribende udviklingsintenderende rekonstruktion af den Marx'ske økonomikritik, en rekonstruktion der ikke på

forhånd bestemmer økonomikritikkens begreber, forestillinger og tankeformer gennem et indhold, der stammer fra den Marx'ske præøkonomistiske fase eller gennem postmarxistiske bestemmelser, der også i meget kraftig grad er gået uden om en videnskabelig systematisk rekonstruktion af den Marx'ske teori.« (Antikritik s. 20).

Man kan fuldt ud tilslutte sig dette. Men denne henvisning til det centrale problem for marxismediskussionen bidrager ikke særlig meget til en afklaring af kapitallogikken. Med mindre det skulle være pointen at denne problemstilling kun opstår i kapitallogikken, at kapitallogikken ikke kun er et bestemt forslag til problemets løsning, men også den eneste teori der overhovedet kan rejse problemet. Men hvis det er tilfældet så mister termen også enhver mening; konsekvensen bliver at kapitallogikken og kritikken af den politiske økonomi bliver ét fedt.

Til en indkredsning af kapitallogikken hos Schanz vil jeg for det første fastholde, at den er en særlig teori til løsning af de problemer i marxismen, som udspringer af den Marx'ske kapitalismeanalyse. D.v.s. problemerne der udløser kapitallogikken eksisterer uafhængigt af dette særlige løsningsforslag. Andre løsningsforslag er dermed mulige ud fra samme intention om videreudvikling af den Marx'ske teori. Dette indebærer på den ene side at det abstrakte krav om rekonstruktion og videreudvikling af kritikken af den politiske økonomi ikke kan tjene til en identifikation af kapitallogikken og på den anden side at det specielle kapitallogiske indløsningsforslag må tages meget mere alvorligt end det har været tilfældet i den forløbne diskussion.

Som en videre indkredsning af kapitallogikken vil jeg i denne kommentar bestemme dens arbejdsfelt som metateori til forskel fra kritikken af den politiske økonomi som konkret teori. Kapitallogikken hos Schanz er en specifik metateori over kritikken af den politiske økonomi indeholdende dels en række erkendelsesteoretiske refleksioner over marxismen, dels en række programmatisk tiler til udviklingen af marxismen.

I indledningen til »Til rekonstruktionen...« hed det:

»Det følgende udgør et forsøg på at blotlægge de konstitutive elementer for det teoribegreb, som er operativt i kritikken af den politiske økonomi.« (Til rekonstruktionen .. s. 10).

D.v.s. der er tale om en symptomallæsning af Marx's arbejder m.h.p. en ekstrahering af metateoretiske og metodiske principper, som anses for særegne for den Marx'ske teoriudvikling efter 1857.

Netop formuleringen at termen kapitallogik er indført for at muliggøre refleksioner *over* dialektikken signalerer sammen med den vedvarende fokusering på 'omfangslogikken' og kategoriernes rent subjektivreflektoriske (dialektiske) momenter den primært metateoretiske »natur« i Schanz's arbejde.

Denne indkredsning af kapitallogikkens arbejdsfelt siger ganske vist ikke i sig selv noget om indholdet i de metateoretiske diskussioner, men det muliggør alligevel en række bestemmelser af kapitallogikkens særtræk.

For det første indebærer det nemlig at kapitallogikken ikke adskiller sig afgørende fra de forskellige diskussioner, som har været ført uden for den officielle Moskvamarxisme siden tyverne. Fra en anden af 1977' danske udgivelser finder vi følgende karakteristik af disse diskussioner – en karakteristik der også rammer kapitallogikken:

»Marx's eget filosofiske projekt havde i første række været at gøre op med Hegel og hans vigtigste arvtagere og kritikere i Tyskland, navnlig Feuerbach. Den teoretiske genstand for hans tænkning var i det væsentlige Hegels system. For den vesteuropæiske marxisme derimod – uanset en markant genoplivelse af Hegelforskningen – blev den vigtigste teoretiske genstand Marx's egen tænkning. Diskussionen af denne begrænsede sig naturligvis aldrig blot til de tidlige filosofiske skrifter. Den massive vægt af Marx's økonomiske og politiske værker udelukkede noget sådant. Men det typiske var at betragte Marx's produktion fra først til sidst som det kildemateriale, hvorfra den filosofiske analyse skulle uddrage de erkendelsesteoretiske principper for en systematisk anvendelse af marxismen til en fortolkning og forandring af verden, – principper, som Marx aldrig selv havde formuleret eksplicit eller fuldstændigt. Ingen filosof inden for den vesteuropæiske marxisme har nogen sinde hævdet, at den historiske materialismes væsentlige eller yderste mål skulle være en erkendelsesteori. Men det var en fælles antagelse næsten for dem alle, at den *foreløbige* opgave for den teoretiske forskning inden for marxismen var at finde de regler for samfundsanalyse, som Marx havde opdaget, men som var skjult under hans skrifers bindinger til konkrete samtidsforhold og derpå om nødvendigt at fuldstændiggøre dem. Resultatet var at en forbløffende mængde af den vesteuropæiske marxismes frembringelser blev til en vedholdende og nøjeregnende »Afhandling om metoden«.⁴

Hvor meget end kapitallogikken med den vedholdende insisteren på oparbejdelse af kritikken af den politiske økonomi måtte adskille sig fra tidligere frembringelser indenfor denne vestlige marxisme siden Korsch og Lukacs, så overskrider den ikke deres fælles berænsninger og typiske indfaldsvinkel. Schanz' arbejde står på den måde som en forlængelse af de tidligere traditioner.⁵ Hvad der måske adskiller kapitallogikken fra tidligere bidrag er

4. Perry Anderson, »Betragtninger over marxismen i den vestlige verden« Finn Suenson Forlag, 1977, s. 50-51. Denne bog er en introduktion til den vesteuropæiske marxisme siden tyverne, ikke en egentlig gennemgang af de enkelte teoretikere og deres specifikke bidrag. D.v.s. den forsøger at karakterisere de generelle træk ved de diskussioner, som har fundet sted uafhængigt af den internationalt institutionaliserede dogmelære. Som så megen anden litteratur af denne type glimrer den ved næsten total negligering af det konkrete teoarbejde hos folk som Grossman, Mattick m.fl.
5. Det er da heller ikke nogen hemmelighed at kapitallogikken af Schanz selv opfattes som en videreførelse af Frankfurterskolens resultater, specielt Horkheimer og Adorno. Jvf. »Til rekonstruktionen...« s. 56-67. Det er ikke muligt her at undersøge i hvor høj grad kapitallogikken er præget af forestillinger nedarvet fra denne Kritiske Teori. Det var ellers nok værd at undersøge konkret om ikke kapitallogikken netop opererer med helt samme »art metakritisk emancipationsbevidst videnskabelighed, som ganske vist er i stand til – på dette metaplan – at levere en foreløbig kritik af de borgerlige videnskabsideal, men som ikke

altså ikke den fundamentale metateoretiske fundering af marxismediskussionerne, men en vis nyorientering indenfor dette felt tilbage mod det Marx'ske teoriarbejdes væsentligste resultat: kritikken af den politiske økonomi. Som sådan er kapitallogikken modsigelsesfuld, idet den på én og samme tid fortsætter de metateoretiske spekulationer og programmatisk fordrer deres overvindelse gennem rekonstruktion og videreudvikling af kritikken af den politiske økonomi.

Dermed bliver endnu et træk ved kapitallogikken klart. Selvom den programmatisk fordrer rekonstruktion af den Marx'ske teori er de reelle udviklingsresultater til indløsningen særdeles sparsomme. »Antikritik« indeholder således ikke noget bidrag til denne rekonstruktion der ikke allerede er udviklet tidligere. Kapitallogikken har ikke udviklet den Marx'ske teori konkret siden 1973-74 med bearbejdelsen af vareanalysen og problemet om overgangen mellem Kapitalens bind II og III.⁶ At dette muligvis hænger sammen med en direkte modsætning mellem det metateoretiske projekt og det konkrete rekonstruktionsprogram (hvor rekonstruktionen tjener metateoriens udvikling og ikke omvendt) må her stå som et åbent spørgsmål. Men adskillige ting taler for det.

Med denne indkredsning af kapitallogikkens arbejdsfelt og kritikken af begrænsningerne menes her ikke at arbejdet på en afklaring af de metateoretiske problemstillinger er overflødig. Men skal der virkelig udvikles en historisk materialisme, som tager højde for de landvindinger der er nedlagt i kritikken af den politiske økonomi, må selve rekonstruktionsarbejdet omkring den Marx'ske kapitalismeanalyse gennemføres langt videre end det hidtil har været tilfældet. Med »Antikritik« får vi demonstreret at kapitallogikken efterhånden er blevet en erstatning for dette arbejde. Den netop kun metateoretiske filosofien *over* kritikken af den politiske økonomi kan – hvor meget den end er bedre end den almindelige anvendelse af kritikken af den politiske økonomi på den brede venstrefløj – aldrig gøre det ud for en slagkraftig kapitalismeanalyse. Skal arbejdet på at overvinde »teorideformationen« efter Marx blot tilnærmelsesvist lykkes må kapitallogikken derfor selv overvindes gennem indløsningen af det rekonstruktionsprogram, som den nok formulerer, men i realiteten lader ligge.

Et sidste karaktertræk ved kapitallogikken som metateori skal med:

desto mindre må forblive abstrakt og yderst problematisk overfor det empiriske materiale.«
Ibid. s. 58.

6. Fra før »Til rekonstruktionen...« findes »Noter til Kapitalens 2. bind« (Modtryk). I »Til rekonstruktionen...« findes gennemgangen af værdiformsanalysen, en central, men momentan del af Marx's undersøgelse af det borgerlige samfunds grundformer. Derudover findes kun »Skitse til en bestemmelse af overgangen fra II. til III. Kapitalbind.«, Kurasje nr. 11.

»Metakarakteren af den teksttype, som udvikles i disse værker – der er *om marxisme, snarere end blot at være marxisme* – havde endnu en konsekvens. Det sprog, de var skrevet i, fik en stadig mere specialiseret og utilgængelig karakter. Igennem en hel historisk epoke blev teori til en sekterisk disciplin, hvis supertekniske sprogbrug angav hvor langt den lå fra politik.«⁷

Dette gælder også for kapitallogikken hos Schanz. Som specialiseret og utilgængelig metateori udtrykker kapitallogikken dels at marxistisk teoriarbejde fortsat idag er en sekterisk beskæftigelse dømt til isolation (selv indenfor venstrefløjen), og dels at dette teoriarbejde er præget af dets udøvers overvejende borgerlig-akademiske praksis. For at undgå misforståelser er dette ikke ment som en billig kritik, men som en konstatering af den kendsgerning at kapitallogikken som så mange andre teoriretninger ikke er uden spor af den sociale sammenhæng den indgår i. Hvad angår det første, at revolutionær teori altid er sekterisk i ikke-revolutionære faser, er det en sag man må lære at leve med. Men hvad angår det andet, at diskussionen af den grund skulle blive sekterisk i valg af emne og udtryksform, er ikke indlysende nødvendigt, selv om det er forklarligt.

1.2. »Antikritik« og »kritikken af kapitallogikken«

Den abstrakte og metateoretiske karakter af kapitallogikken kommer symptomtalt til udtryk i »Antikritik«s helt specielle form. Schanz tager ikke en eneste konkret indvendig mod kapitallogikken op til systematisk tilbagevisning. Tværtimod forvandler han indvendingerne til varianter af en mere almen fejltagelse i diskussionerne: at kapitallogikken skulle bero på en adskillelse af økonomi og politik. Og denne fejltagelse er den eneste som tilbagevises i »Antikritik«⁸.

Hermed begår Schanz samme grovhed som han konstaterer hos kritikerne. Han behandler kritikerne en bloc og uden identifikation. Begrundelsen er at kritikerne er vanskelige at finde formuleret skriftligt. Under henvisning til kritikkernes »anonymitet« i den verbale venstrefløjdiskussion undgår Schanz at identificere grundlagene for indvendingerne. Denne mangel på konkretion er problematisk af to grunde. For det første reduceres al kritik til den verbale kampagne mod kapitallogikken, hvorved indvendinger som faktisk er mere fornuftige og som findes skriftligt undviges; dette er beklageligt, da et svar på sådanne kritikker ville være mere givtige til en afklaring om kapitallogik-

7. Perry Andersson op.cit., s. 51.

8. Denne afvisning finder sted i to omgange, dels i kap. 3 »Økonomisme og økonomikritikkens økonomibegreb« og dels i kap. 5 »Økonomikritikken og synliggørelsen af klassekampsbetingelserne under kapitalismen«.

ken. Men for det andet undgås via den opståede adresseløshed i »Antikritik« også en identifikation af den verbale »Kritik af kapitallogikken«; og dette gør »Antikritik« til en politisk dårlig bog.

Hvad er nemlig det egentlige ærinde i »kritikken af kapitallogikken«? Hvad stikker der under når det i venstrefløjdiskussionerne hedder at »kapitallogik« adskiller økonomi og politik og enten reducerer sidstnævnte deterministisk til førstnævnte eller overhovedet ikke inddrager sidstnævnte? På hvilken kapitalisme- og klassekampopfattelse støtter denne kritik sig? Schanz rejser overhovedet ikke dette spørgsmål, men nøjes med defensivt at modgå angrebet på dets pålydende.

En sammenstilling af Schanz's kritik af postmarxismen fra »Til rekonstruktionen...« (sammen med andre bidrag fra den såkaldt »kapitallogiske skole«) og de senere års udvikling på den danske venstrefløj giver hurtigt svaret. For en venstrefløj, som under indtryk af verdenskrisen murer sig stadig mere fast i en kautskyanistisk-leninistisk forestillingsverden, er den programmatisk ansats til nyvurderinger af klassekamps- og revolutionsteoretiske problemstillinger overflødig og en videre konkretisering af ansatsen direkte uønsket. En venstrefløj, som trods opspaltninger og variationer står fælles på opfattelsen af partiorganisationen som eneste autentiske klasseudtryk og som bestræber sig på at udvikle mobilisering om løsningsstrategier til overvindelsen af kapitalismens krise, dannelse af militante folkefrontsregeringer og socialismens langsigtede indførelse gennem parlamentarisk udvalgsarbejde og nationaliseringer har selvsagt ikke brug for en kritisk potent marxisme sådan som den fordres bl.a. af kapitallogikken. Tværtimod er revisionismen henhv. fortsættelsen af tidligere dogmatiske positioner den adekvate legitimation for denne venstrefløj.

Set på denne baggrund er det ikke nogen tilfældighed, at bestræbelserne på at oparbejde og udvikle den Marx'ske kapitalismeanalyse er blevet stadig mere isoleret på venstrefløjen i de senere år. Denne analyse kan erstattes med en hvilken som helst anden teori og bliver det. Diverse kombinationer af ortodoks marxisme-leninisme, teorier om den statsmonopolistiske kapitalisme og venstrekeynesianisme er fuldt ud tilstrækkelige – ja faktisk bedre eftersom de ikke står i modsætning til de dagsaktuelle paroler. Kampagnen mod »den kapitallogiske skole« drejer sig derfor ikke om specielle teoretiske problemer og er ikke alvorligt mente bidrag til løsninger på sådanne. »Kritikken af kapitallogikken« er snarere en behagelig legitimation til dække for venstrefløjens voluntariske og opportunistiske initiativer. Den megen fremhævelse af »klassekampsstandpunktet« som alternativ til »kapitallogik« er – ud over at være absurd – et udtryk for en opportunistisk forsoning med en ikke-revolutionær klassekampssituation.

Med postulatet om »anonymiteten« i kritikken af kapitallogikken undviger Schanz at foretage en egentlig identifikation af kritikens linie. Og

dermed kommer han ironisk nok til at give kritikken ret: kapitallogikken er uden politiske og konkrete implikationer. »Antikritik« tager den verbale kampagne på dens tilsyneladende ordlyd og forsvaret består alene i påpegninger af uvidenskabelighed, groteske misforståelser o.lign.⁹ At han har at gøre med en langt mere alvorlig modstander end almindelig uforstand tager Schanz ikke notits af.

De eneste spor af politisk konsekvens-dragning er nogle uhyre abstrakte henvisninger til at det er kapitalen, som i sidste ende har fordel af krige på venstrefløjens:

»Dette er en kritikform, som – hvor central den måtte være som symptom – kun en instans kan høste fordel af og grundlæggende have interesse i, nemlig samme instans, der (endnu) har styrke nok til at bevirke fragmenteringen og indkapslingen af de socialistiske arbejds- og erfaringsprocesser.« (Antikritik s. 10)

og lidt senere:

»Atter må det materialistiske spørgsmål: hvem har gavn af denne kritikform? – fastholdes. Spørgsmålet er ikke retorisk.« (Antikritik s. 11).

Selv om spørgsmålet åbenbart ikke stilles retorisk er det karakteristisk at der i »Antikritik« ikke forekommer anden besvarelse end i disse linier. Da man kan mene, at det ikke kun er kritikens form, men også dens egentlige indhold der på længere sigt er i denne »instans'« interesse burde spørgsmålet være behandlet langt mere alvorligt og slagkraftigt end tilfældet er.

Den specielle form for antikritik svækker altså »Antikritik« på flere leder. Manglen på identifikation og differentiering af kritikkerne betyder at Schanz undgår at tage stilling til de kritikker, som ikke kan henregnes til den almindelige, uforstandige kampagne.

For det andet bliver antikritikken adresseløs og dermed tandløs overfor venstrefløjens egentlige sigte. Dermed lader Schanz en ellers oplagt chance falde: nemlig at videreføre og konkretisere den tidligere kritik af de utilstrækkelige kapitalismeforståelser der ligger til grund for venstrefløjensorganisationernes strategiudvikling. Den abstrakte og metateoretiske begrænsning i kapitallogikken kommer således til udtryk i, at man godt nok kan levere generelle kritikker af II og III Internationaler, men ikke konkrete kritikker af deres nutidige repræsentanter.

9. »Antikritik« lever således ikke op til den kritikform, som Schanz udviklede nødvendigheden af i efterskriftet til Matticks »Kritik af neomarxisterne«: nemlig at »det er indispensabelt... at gennemføre kritikken ud fra den pågældende videnskabs specifikke subsumtion under og funktion i kapitalforholdet, og ikke ud fra den pågældende videnskabsrepræsentants moralske habitus.« (s.293).

II. »Antikritik« som genfremsettelse af kapitallogikken

Det er nævnt, at der med kapitallogikken findes identifikationsproblemer, som ikke forsvinder med en reservering af denne til kun at gælde Schanz' formuleringer. Flertydighederne og den manglende systematiske gennemførelse har ikke gjort diskussionen let at gå til.

Men skærer vi igennem til sagen, som Schanz siger, så udspringer kapitallogikken af en diskussion af tyngdepunkterne i den Marx'ske teoriudvikling og disses betydning for et aktuelt socialistisk/kommunistisk teoriarbejde. Det problem, som Schanz har rejst og som kapitallogikken er et løsningsforslag til, er hvorledes den historisk materialistiske metode, som blev forfægtet af Marx og Engels inden 1857, skal opfattes efter og på grundlag af den økonomikritik, som Marx udførte via Grundrisse, Zur Kritik der Politischen Ökonomie, Theorien über den Mehrwert og Kapitalen.

Forslaget er provokatorisk: total forkastelse af den præøkonomikritiske historiske materialisme og udvikling af en omfangslogisk metateori om metodeproblemer i kritikken af den politiske økonomi. Sigtet er herigennem at udvikle en helt ny historisk materialisme, som bygger på landvindingerne i kritikken af den politiske økonomi. Det helt specielle ved Schanz' kapitallogik er forslaget om udviklingen af en omfangslogisk gyldighedsteori, som skal præcisere økonomikritikkens status og tematisere de determinations- og ordningsformer der kendetegner kapitalistiske samfund.

»Antikritik« indeholder mere end en egentlig antikritik en genfremsettelse og uddybning af dette metateoretiske projekt. Da det her er forslaget at det netop er omkring dette at man bør identificere kapitallogikken og da det endvidere er forholdsvis ukommenteret i de forskellige kritikker af kapitallogikken vil jeg problematisere kapitallogikken på to leder:

1. den teoriehistoriske analyse, som overhovedet begrundet det omfangslogiske projekts nødvendighed,
2. den tolkning af kritikken af den politiske økonomi, som begrundet omfangslogikkens særlige udformning.

II.1. Den teoriehistoriske analyse

Det hører til Schanz' fortjenester bl.a: med »Til rekonstruktionen ...« at have påpeget det uholdbare i en fastholdelse af et alment program om historisk materialisme uden om kritikken af den politiske økonomi. Den historiske materialisme fra perioden 1845-1857 kan ikke opretholdes i sin oprindelige form

efter den Marx'ske økonomikritik. De centrale kategorier – arbejdsdeling, produktivkræfter og produktionsforhold – får gennem kritikken af den politiske økonomi helt andre og langt mere præcise bestemmelser. En historisk materialistisk metode må efter denne økonomikritik nødvendigvis se anderledes ud end i de oprindelige formuleringer.

I »Antikritik« som så mange andre steder fremføres nu atter dette som et problem der må tages alvorligt – hvad enten man nu er enig med kapitallogikken eller ej. Da man kun kan være enig i denne problematisering af tidligere Marxudlægninger, hvor vægten lægges på den historiske materialisme således som den er formuleret før kritikken af den politiske økonomi, kan man bidrage til en videreudvikling af diskussionen ved at stille spørgsmålstejn ved den teoriehistoriske analyse hvormed Schanz begrundede sine bidrag. D.v.s. hvis kravet om en rekonstruktion og videreudvikling af kritikken af den politiske økonomi skal underbygges slagkraftigt overfor de etablerede traditioners omgang med den historiske materialisme må vi nødvendigvis udvikle en gennemgribende og stringent teorihistorie.

Som det er en stående indvending her mod kapitallogikken så er også den teorihistoriske analyse bag kapitallogikken mangelfuld og uden systematisk gennemførelse. Schanz' kritik af begrænsningerne i Marx's opfattelser fra før 1857 er i al for høj grad en selektiv og efterrationaliserende konfrontation med kritikken af den politiske økonomi. D.v.s. der er ikke tale om en analyse og kritik af den historiske materialisme som samlet konception – eller problematik som Althusser ville sige -, men kun fragmenter til en sådan. Den teorihistoriske analyse bag kravet om rekonstruktion af Marx's teori må derfor udvikles langt videre.

Resultatet af den specielle fragmentariske og efterrationaliserende teorihistorie hos Schanz bliver nemlig problematisk jo mere den gentages og udspændes. Den manglende opstilling af den historiske materialismes samlede problematik gør Marx's og Engels' teser fra denne periode temmelig uforståelig. Da vi ikke præsenteres for den historiske materialisme som sammenhængende konception bliver dens enkelte tesers og kategoriers tilbageståenhed overfor den senere økonomikritik næsten stenalderagtig. Og omvendt bliver det – uden teser om genial jomfrufødsel – mere og mere ubegribeligt hvordan kritikken af den politiske økonomi egentlig er blevet til historisk ud fra den historiske materialismes standpunkt.

Nu vil Schanz muligvis mene at det hører til en nutidig marxismes ABC at denne udviklingshistorie er kendt og at dette derfor skulle berettiggende hans specielle tematiske selektion af eller snit i teorihistorien. Men pointen her er, at ethvert sådant snit der isoleret betragter f.eks. arbejdsbegrebet, produktivkraftsbegrebet eller løn- og profitkategorierne før og efter 1857 kun og alene har gyl-

dighed indenfor den færdige teori. Som teorihistorie er denne fremgangsmåde fragmentarisk eller ufuldstændig og intenderes der en almengørelse af resultaterne nærmer vi os en tendentiell forvanskning af problemet.

Dette skal eksemplificeres med et par pluk fra »Antikritik«.

Det er ofte gentaget af Schanz, at begrebsparret produktivkraft og produktionsforhold i den historiske materialisme fremstår uden specifikke, historiske begrundelser. Formidlingen mangler og er således sat postulatorisk uden om den reale, altid historisk specifikke konstitutionslogik. Den egentlige pointe i denne betragtning er en efterrationaliserende omskrivning af teorihistorien: Marx begrebsliggjorde den historisk specifikke ordningssammenhæng mellem produktivkraftsudvikling og produktionsforhold i kapitalismen gennem kritikken af den politiske økonomi; d.v.s. han gjorde det ikke før; men så må de førøkonomikritiske opfattelser jo være ikke-historiske og uspecifikke; vi kalder dem derfor universalhistoriske og formallogiske. I »Antikritik« får denne argumentationsform nu en ekstra tand, idet det nemlig hedder:

...»at den præøkonomikritiske historiske materialismes antagelse af en art kumulativ universalhistorisk produktivkraftsudviklingsautomatik er problematisk, både når den appliceres på kapitalismen – idet dennes specifikke form for udvikling da eskamoteres – og når den anvendes på prækapitalistiske samfundsformationer, idet deres specifikke konstitutioner af deres historicitetsformer da overses, for slet ikke at nævne de politisk farlige strategi- og taktikforestillinger en sådan opfattelse kunne have og har haft på socialistiske overgangsprogrammer.....« (Antikritik s. 95-96).

Dermed bliver en oprindelig og i sin kerne rigtig pointe overbetonet og ført direkte til vildledende konklusioner. Absurditeten træder frem, når det i en note hertil hedder at Balibar i sin nyeste bog skulle overskride denne den historiske materialismes forfærdelige og umulige implikationer:

»Balibar almengør dette (d.v.s. den erkendelse, at kapitalismen selv konstituerer sin form for udvikling af produktivkræfterne, JHR) i sin bog »Fem studier i den historiske materialisme«: »*Enhver produktionsmåde er karakteriseret ved de tendentielle transformationer, de eksisterende produktivkræfter gøres til genstand for under påvirkning af bestemte produktionsforhold*«; pg. 120 i den danske udg. og op. 119 i den franske. Med andre ord: også her er dogmet om produktivkræfternes ahistoriske udviklingslogik ophævet.« (Antikritik s. 95).

Hvad Balibar gør med denne udtalelse er vel ikke andet end at eksplicite det faktiske indhold i Marx's historiske materialisme før 1857. D.v.s. hvis man ikke regner den yngre Marx og Engels for rene idioter så kan deres opstilling af begrebsparret produktivkræfter og produktionsforhold kun opfattes med den af Balibar udtalte historicerende intention. At begrundelsen

for begrebsparret og formidlingen ikke er udviklet før med kritikken af den politiske økonomi er ikke det samme som tilstedeværelsen af en ahistorisk intention eller en socialdemokratisk tro på udviklingsautomatik. Tværtimod er det netop den historicerende intention og den kritiske afstandtagen fra enhver eskalatorisk historiefilosofi der fører fra kritikken af ungegelianerne i midten af 40'erne gennem den historiske materialisme til kritikken af den politiske økonomi.

Hvad eksemplet viser er da også en misforstået og vildledende sammenblanding af videnskabelighed og polemisk taktik i Schanz' opstilling af diskussionen. Den emphatiske insisteren på et fundamentalt brud i den Marx'ske teoriudvikling kan kun ses som en provokatorisk overdrivelse vendt mod de dogmatiske Marx-udlægninger, som virkelig drager problematiske slutninger til en universel materialistisk filosofi. Schanz grupovvækkende udmalinger af den historiske materialismes uforstand er udmalinger af traditioner i den post-marxistiske »forfaldshistorie«. Og her fuldt ud rigtige. Men af uforståelige grunde vælger Schanz så den taktik at søge at destruere disse dogmatiske retnings autoritative kilder i stedet for at gennembryde de kritisable teorier selv. Fejltagelserne i II og III Internationaler nedprojiceres altså i den oprindelige historiske materialisme og sidstnævnte kritiseres så som var der tale om førstnævnte.

Med overpointeringerne af fragmentariske kritikker af teorihistorien mister en ellers fornuftig ansats sin teoretiske gyldighed. Den oprindelige historiske materialisme bliver ikke taget op i dens autentiske helhed, hvilket svækker argumentationen og fører til åbenlyse mangler.

Et andet eksempel viser netop denne mangels konsekvenser.

Det er Schanz' pointe at først kritikken af den politiske økonomi er i stand til kritisk at reflektere kapitalismens særlige formbestemmelser:

»Den afgørende forskel i den indre teoretiske struktur mellem den historiske materialisme (som bestemt her¹⁰) og så økonomikritikken blev i bogen »Til rekonstruktion« vist at ligge i fraværet det ene sted og tilstedeværelsen det andet sted *afformbestemmelser*,« (Antikritik s. 37).

D.v.s. selv om der i den historiske materialisme opereres med kategorier som arbejde, arbejdsdeling, produktivkræfter m.v., så er der netop tale om udifferentierede kategorier: arbejde som sådan, produktivkraft som sådan m.v.. I kritikken af den politiske økonomi derimod er der udviklet en formreflekterende

10. Bestemmelsen af den historiske materialisme er i Antikritik alene tidsmæssig, nemlig som den Marx'ske teori mellem 1845 og 1857. Ud over denne rent tidsmæssige identifikation forekommer kun den rent negative, d.v.s den historiske materialisme som negation af kritikken af den politiske økonomi.

betragtningensmåde: arbejdets dobbeltkarakter, varens modsigelse, produktionsprocessens dobbelte bestemmelse etc. Følgende bestemmelse er derfor også teoretisk set korrekt og overordentlig central:

»Arbejdets dobbeltkarakter opdager Marx først i Grundrisse (1857/58), og det er netop opdagelsen af denne arbejdets dobbeltkarakter der både mulig- og nødvendiggør formproblematikken.« (Antikritik s. 39).

Med begrebet om det dobbeltformede arbejde udviklede Marx i kritikken af den politiske økonomi en afgørende sontring mellem på den ene side de almene og til enhver produktionsmåde applicerbare bestemmelser af det menneskelige stofskifte med naturen og på den anden side de specifikke og alene til kapitalismen hørende formbestemmelser af dette stofskifte. I kritikken af den politiske økonomi er modsætningen mellem disse sider det erkendelsesledende motiv, idet det drejer sig om at begribe den kapitalistiske produktionsforms opståen, udviklingslove og nødvendige bortdøen. Henvisningen til dette aførende træk ved kritikken af den politiske økonomi er vigtig at fastholde som en rationel pointe i Schanz's diskussion.

Men problemet her er at Schanz i ovenstående formulering – som er typisk for hele hans opridsning af problemerne – kun udtaler sig fra den færdige teoris standpunkt. Som teorihistorie, d.v.s. som redegørelse for tilblivelsen af kritikken af den politiske økonomi, er formuleringen ugyldig. Med den overpointerede insisteren på et brud i teoriudviklingen hos Marx fordrejes teoriens tilblivelse og det kommer til at hedde, at det først er med begrebet om arbejdets dobbeltkarakter at der overhovedet opstår en interesse for det specifikt historiske eller den epokale formproblematik.

Ser man teoriudviklingen efter i sømmene, så bliver det klart at Marx allerede inden udviklingen af begrebet om arbejdets dobbeltkarakter rejste problemet om det specifikt historiske og formmæssigt forbigående. Og videre: det var faktisk den revolutions- og historieteoretiske problematik om overvindelsen af det elendige kapitalistiske samfundssystem der førte frem til erkendelsen af den indre sammenhæng mellem vare, penge, lønarbejde og kapital samt denne sammenhængs konstitution via modsætningen mellem det konkret-nyttige og det abstraktsamfundsmæssige arbejde.

I Grundrisse er begyndelsen ikke en fra himlen faldende indføring af begrebet om det vareproducerende arbejdes dobbeltkarakter. Teorihistorisk er det vigtigt at fastholde at indfladsvinklen i Grundrisse er den revolutionært overskridende kritik af den tidlige kapitalismes utopiske og reformistiske socialisme.¹¹ Problemstillingen er således fra starten formproblematikken: hvordan

11. Det er ikke muligt i denne kommentar at opridse denne af kapitallogikken såvel som af mange andre Marxfortolkninger næsten totalt forbigåede side af kritikken af den politiske

overvindes de specifikke modsigelser som udspringer af grundformerne i det borgerlige samfund? Og svaret er: gennem overvindelsen af disse grundformer selv, d.v.s. ikke gennem reformer. Analysen af vare- penge- forholdet er så en undersøgelse af disse – allerede som specifikt historiske erkendte – elementarformers konstitution m.h.p. en lokalisering ikke blot af deres grundlag, men samtidig også af det punkt hvorom en negation i sidste ende må dreje sig. Og først heraf erkendes arbejdets specifikke form for abstrakt og genstandsagtig samfundsmæssighed.

Dette teoriihistoriske forhold reflekteres ikke – og kan heller ikke blive det – i Schanz' provokatoriske insisteren på det radikale brud mellem den historiske materialisme og kritikken af den politiske økonomi. Den rent negative indkredsning af den præøkonomikritiske historiske materialisme ud fra den færdige kapitalismeanalyse kan ikke udvikle begreber for den historiske materialisme som samlet konception. Følgelig kan den heller ikke forklare økonomikritikkens tilblivelse ud fra denne.

II.2. Fortolkningen af kritikken af den politiske økonomi

Til trods for den mangelfulde og misvisende teoriihistorie bag fremhævelsen af kapitalismeanalysens særegenhed står vi stadig tilbage med problemet: hvorledes udvikles der relevante og kritisk potente analyser på grundlag af kritikken af den politiske økonomi?

Det for kapitallogikken kendetegnende svar er: via udviklingen af den omfangslogiske metateori. Dette løsningsforslag indeholder en række elementer der bør diskuteres nærmere: dels et forsøg på at ekstrahere kategorier og betragtningsmåder fra kritikken af den politiske økonomi gennem fragmentariske symptomallæsninger af momentane delanalyser hos Marx (værdiforms- analysen i Kapitalen og kapitalbegrebet i Grundrisse); dels en Hegelinspireret dialektik eller reflektionslogik; og dels et forsøg på at udmønte et forsknings- metodologisk program.

Da Schanz' opfattelse af denne metateoris nødvendighed er forbundet med en speciel tolkning af kritikken af den politiske økonomi skal der her leveres en forsinket kritik af »Til rekonstruktionen ...«.

økonomi: nemlig dens indgåen i et mere omfattende projekt – kritikken af utopisk og reformistisk socialisme. Ud over postulatet om vareanalysens tilblivelse via en revolutions- og historieteoretisk problematik fra før kritikken af den politiske økonomi skal der derfor henvises til »det afgørende spørgsmål«, Grundrisse s. 42-43 »det virkelige spørgsmål«, samme s. 46, »stille spørgsmålet omvendt«, samme s. 53, Briefe über das Kapital s. 96 og 100.

Desuden: Frank Unger, »Einleitung: Der wissenschaftliche Sozialismus und der Mythos der totalen Kritik« i Frank Rinkel, »Theorien über die Grundrente«, Vestberlin 1974.

Den helt grundlæggende mangel ved Schanz' Marxtolkning – en mangel, som overhovedet muliggør den specielle omfangslogik – er at han aldrig rejser spørgsmålet om hvorledes Marx selv på grundlag af kritikken af den politiske økonomi forestillede sig og påbegyndte udviklingen fra de abstrakte grundanalyser mod den konkrete virkelighed. Hvorledes opfattede Marx selv overskridelsen af de almene politøkonomiske udredninger og konkretiseringen af analysen mod konkrete forhold af emancipations- og revolutions-teoretisk betydning?

Det er iøjensfaldende at Schanz aldrig rejser dette spørgsmål, da svaret egentlig – målt med de stedfundne Marxdiskussioner – er temmelig banalt: gennem den fremadskridende, konkretiserende fremstilling af formidlende mellemlid. Ser man »Til rekonstruktionen ...« efter i sømmene så findes der ikke en eneste samlet udredning af det Marx'ske fremstillingsprincip i dette dets intentionale udstrækning.

Tilnærmelsen til det konkrete går for Marx den møjsommelige vej gennem analyserne i de tre Kapitalbind og et langt stykke videre frem mod den endelige sammenkomst og skærpelse af samtlige kapitalismens modsigelser i verdenskriserne og hele lortets opløsning i klassekamp. D.v.s. rejser man problemet om de teoretiske opgaver for videreudviklingen af den Marx'ske kapitalismeanalyse, så må det være uomgængeligt at få en diskussion af de arbejdsplaner, som ligger bag kritikken af den politiske økonomi. Denne diskussion må ikke, som hidtil, kun begrænse sig til de indledende dispositionsplaner for de tre ufuldstændige Kapitalbind, men samtidig også forsøge at få afklaret den samlede udstrækning og retning for kapitalismeanalysens ideale indløsning.¹²

I »Til rekonstruktionen ...« manglede denne diskussion af det Marx'ske fremstillingsprincips internationale omfang og retning. Og resultatet blev at programdiskussionen blev voluntaristisk. Det omfangslogiske projekt opstod som en erstatning for den konkrete diskussion af nødvendige analyseopgaver. I stedet for en indholdsmæssig opstilling af de manglende analyser mellem Kapitalens bind I og den teoretiske forgrivelse af kapitalismens praktiske ophævelse blev konkretiseringsproblemet alene behandlet formelt og i den rene metateoris regi. I stedet for en autentisk Marx'sk

12. Det bedste udgangspunkt for denne diskussion er fortsat givet af Roman Rosdolsky i »Kapitalens tilblivelseshistorie – Råudkastet til Kapitalen 1857-58«. Det er karakteristisk at diskussionerne af dispositionsplanerne bag kritikken af den politiske økonomi stort set kun tager begrænsede problemstillinger op. Således har man kun beskæftiget sig med kapitalbegrebet og problemerne omkring konkurrencens placering i Kapitalen. Jvf. Winfried Schwarz, »Das 'Kapital im allgemeinen' und die 'Konkurrenz' im ökonomischen Werk von Karl Marx. Zu Rosdolskys Fehlinterpretation der Gliederung des 'Kapital'« i Gesellschaft nr. 1 og H.J. Schanz, »Genopdagelsen som en teoretisk revolution« Efterskrift til den danske udgave af Rosdolskys værk.

»omfangslogik« udvundet fra en plandiskussion blev programmet udviklet som et rent refleksionsanliggende, d.v.s. som et formproblem for det erkendende subjekt. Symptomallæsningen af værdiformsanalysen førte ikke over i analysen af vareudvekslingen, varecirkulationen, kapitalen og lønarbejdet, produktionsprocessen etc. etc., men i ekstraheringen af subsumtionsbegrebet og en formalisering af sondringer mellem det almene og det irreduktible, værdiformerne og det værdiformseksterne, kapitalkredsløbet og det -kredsløbseksterne.

Udviklingsprogrammet for marxistiske analyser blev således en slags problematisering af Marx gennem Hegel i stedet for en kritisk analyse af kapitalismen gennem Marx. I det omfangslogiske metaprojekt blev kategorierne typologiseret som rene forstands- og fornuftskategorier, mens deres udtrykkelige status hos Marx var kun at være teoretiske udtryk for tilværelsesformer eller eksistensbestemmelser i det borgerlige samfund.¹³

Dette førte oprindeligt i »Til rekonstruktionen ...« til opstillingen af en generaliseret model af værdiformsproblematikken som ledetråd for forskning: materialitetsform, subsumtionsform og subsumtiv interventionsform. Det forskningsmetodiske program blev via disse kategorier at udvikle en genstandssensitiv forfølgelse af kapitalens formmæssige underlæggelse af konkrete genstande og områder i den samfundsmæssige totalitet. D.v.s. subsumtionsanalysen blev erstatningen for de formidlende mellemanalyser, som indgår i Marx's planer for tilnærmelse til den samfundsmæssige totalitet.

Subsumtionsanalysen er senere blevet forkastet som værende for funktionalistisk. I »Antikritik« får vi i stedet et nyt sæt ledetråde:

»Det Marx'ske værdibegreb omfatter, d.v.s. har implikationer for og effekter på følgende tre aspekter af den kapitalistiske samfundsformation:

- A) Ordningformen for relationer mellem elementer
- B) Prægningseffekter på elementerne
- C) Udviklingsarter for såvel relationsformer mellem elementer som for prægningseffekterne på elementerne.

Disse tre aspekter er ikke aspekter i betydningen »synsvinkler«, hvor en synsvinkel kan være lige så god som en anden, og hvor deres antal er lige så mangfoldigt som differentieringsmulighederne i den dårlige uendelige. Der er tale om aspekter i betydningen arter af virkningsmodi for værdilogikken på den kapitalistiske samfundsrealitet. Disse virkningsmodi er analytisk adskillelige, til tider faktisk adskildte, men forekommer dog som oftest i forskellige legeringer med hinanden.« (Antikritik s. 88).

13. Jvf. Einleitung, Grundrisse s. 26 samt Efterord til 2. oplag af Kapitalens bind I: »Hos mig er omvendt det ideelle intet andet end det i menneskehovedet omsatte og oversatte materielle.« (MEW 23 s. 27/Rhodos s. 105).

Det er åbenlyst at disse aspekter ikke fundamentalt adskiller sig fra den tidligere opstilling af subsumtionsanalysen. Der er nu som før tale om formelle ledetråde for konkrete analyser. Aspektopdelingen af determinations- og relationsformer er en ren logisk procedure, en ordning af sammenhænge efter deres abstrakte og til den menneskelige forstand adekvate form¹⁴.

Aspekterne er m.a.o. ligesom subsumtionsanalysens begreber rene abstraktioner uden indholdsmæssige momenter. Det hedder godt nok at der er tale om implikationer og effekter af værdibegrebet og det er fortsat klart at kapitalbegrebet skal betragtes som subjekt for deres etablering, men dette giver ikke mere indhold. Den rent formelle karakter kommer frem, når man vurderer de mulige indløsnings- eller anvendelsesområder for dette forskningsprogram. Aspekterne indeholder som ledetråde overhovedet ingen form for prioritering af analyser. Antallet af mulige analyser, hvori aspekterne kan anvendes, forsvinder langt ud i den dårlige uendelighed.

Og dette er det virkelig problematiske ved den omfangslogiske metateori som program. Det er ikke marxismens opgave at udvikle en overordnet forskningsstrategi for et uendeligt antal analyser. Marxismen er ikke – som det har været formuleret i universitetskredse – en erkendelsesteori der på unik måde stifter orden i alverdens videnskabsdiscipliner. Tværtimod er det en marxistisk metateoris opgave (og kun herigennem får den berettigelse) at fastholde en orientering, en konkret målrettethed i det teoretiske arbejde. D.v.s. de forskningsmæssige ledetråde må ikke forholde sig som abstrakte almenheder til en anonym masse af undersøgelser, men være indholdsangivende, retningsangivende for teoriudviklingen.

For Marx var disse ledetråde angivet med pointerne i 8. og 11. Feuerbachtser¹⁵ samt udmøntet i den samlede fremstillingsintention i de forskellige planudkast til kritikken af den politiske økonomi. Det hele drejer sig altså om den menneskelige praksis og begribelsen af denne. Og denne begribelse er programmatisk at udvikle kapitalismeanalysen gennem formidlende mellemlid fra analysen af produktionsprocessen over cirkulationsprocessen, den kapitalistiske produktions enhed og helhed, klasserne, sammenfatningen i staten, udenrigshandlen, etableringen af verdensmarkedet frem mod verdenskriserne og de objektive betingelser for klassekampens udvikling og skærpelse.

14. Man kan derfor også invende mod kapitallogikken, at det ikke drejer sig om »overalt at genfinde det logiske begrebs bestemmelser, men (om) at fatte den ejendommelige logik i den ejendommelige genstand.« (MEW I s. 296).

15. »Alt samfundsmæssigt liv er grundlæggende praktisk. Alle mysterier, som leder teorien mod mysticisme finder deres rationelle løsning i den menneskelige praksis og i forståelsen af denne praksis.« 8. Feuerbachtese, og »Filosofferne har kun fortolket verden på forskellig måde; det drejer sig om at forandre den«. 11. Feuerbachtese.

I kapitallogikken mangler diskussionen af denne praksisorienterede totalanalyseintention bag kritikken af den politiske økonomi og tilnærmelsen til den konkrete samfundsformation programmeres i stedet ad omveje, som lader orienteringen være skjult.¹⁶

III. Om problemer for rekonstruktionen og videreudviklingen af den Marx'ske kapitalismeanalyse

Efter ovenstående minimale problematiseringer af kapitallogikken rejser der sig en række indlysende nødvendige arbejdsopgaver, som overhovedet må iværksættes hvor der mangler bidrag, og som må videreudvikles hvor de er påbegyndt.

For det første drejer det sig helt klart om det grundlæggende rekonstruktionsarbejde omkring kritikken af den politiske økonomi. Erfaringen med kapitallogikken viser at dette arbejde må gribes langt mere systematisk an således at de uomgængelige metateoretiske afklaringer om metodeproblemer m.m. ikke afsporer den videre rekonstruktion via selvstændiggørelser af fragmentariske resultater som »færdige« teoridannelser.

Den grundlæggende mangel i kapitallogikken var fraværet af overvejelser om det konkrete udgangs- og slutpunkt for den Marx'ske kapitalismeanalyse samt de dispositionsplaner, som lå bag teorien. I »Til rekonstruktionen ...« blev dette erstattet med eet rent spekulativt begreb om totaliteten¹⁷ og der blev så sat uformidlet ind med en mikrologisk rekonstruktion af værdiformsproblematikken. Dette muliggjorde den for kapitallogikken særegne Marxtolkning og opstillingen af et metateoretisk konkretiseringsprogram som i både den ene og den anden variant kun er en formel anvisning til

16. Denne mangel på inddragelse af den samlede fremstillingsintention i kritikken af den politiske økonomi kendetegner ikke kun Schanz, men også de teoriretninger som via en opdeling af kapitalismeanalysen i tre niveauer har forsøgt andre programmer for realanalyser. Det overses i disse, at der hos Marx er intenderet en række yderligere mellemlid fra de tre Kapitalbind til den konkrete virkelighed. Manglen på overvejelser over de Marx'ske arbejdsplaner viser sig også i disse som en mangel på prioritering i det teoretiske arbejde. Det niveaudelte realanalyseprogram har vist sig at kunne anvendes til næsten hvad som helst inklusiv uddannelse af planlæggere i det borgerlige samfund.

17. Jvf. »Til rekonstruktionen ...« s. 14-20. Schanz kritiserede ganske vist her illusionerne omkring et abstrakt totalitetsbegreb som udgangspunkt, men indrømmer det ikke desto mindre som ledemotiv ved at erklære præciseringen af det som et perspektiv for rekonstruktionsarbejdet.

»realanalyser«. Modsat denne mikrologiske indfaldsvinkel skal det her foreslås at rekonstruktionsarbejdet grundlægges på en afklaring om kapitalismeanalysens samlede omfang og ledemotiv, da dette muliggør en mere omfattende perspektivering af og indsnævret orientering i kritikken af den politiske økonomi.

For det andet står det klart, at netop udviklingen af et totalt og i sidste ende praktisk politisk ledemotiv for det teoretiske arbejde nødvendiggør en autentisk teorihistorie, d.v.s. en klarlæggelse af kapitalismeanalysens tilblivelse, dens udvikling og forandring uden tilsnigelser, polemisk betonedede overpointeringer og fastlåste skematiseringer. Kapitallogikken har vist sig ude af stand til at foretage andet end den færdige teoris efterrationaliserende omskrivning af sin fortid som sin negation. At der allerede i den historiske materialisme foreligger et revolutionært videnskabsprogram, som indgår konstituerende for tilblivelsen af kritikken af den politiske økonomi og dermed også fortsat er begrundende moment i denne, må fastholdes. Dels fordi der kun herigennem kan fastholdes en orientering i rekonstruktionsarbejdet. Dels fordi den taktiske og polemiske insisteren på noget andet egentlig kun leverer arumenter til de kredse, som tager afstand fra rekonstruktionsarbejdet.

For det tredje må rekonstruktionsarbejdet anlægges med en langt mere præcis sondring mellem forskellige udviklingsstadier af kritikken af den politiske økonomi. Schanz' indføring af Grundrisse som arbejds materiale for rekonstruktionen er selvfølgelig vigtig. Men for det videre viser kapitallogikken, at det er nødvendigt at udvikle en kritik af Grundrisse for nu at stille det skarpt op. Kapitalismeanalysen må udvikles via det mest udviklede udtryk for kritikken af den politiske økonomi. D.v.s. Kapitalen er og bliver – indtil en videreudvikling finder sted – rekonstruktionsarbejdets udgangspunkt. Den tilfældige og kombinatoriske krydslæsning fra Grundrisse til Kapitalen overser den reelle udvikling, som førte til at Kapitalen netop *ikke* ser ud som Grundrisse.¹⁸

Kapitallogikken hos Schanz må derfor også kritiseres på dette punkt, idet den åbenbart ikke stiller det spørgsmål hvorfor fremstillingen i de tre Kapitalbind er mindre Hegelpræget end tilfældet er i Grundrisse. Man kan m.a.o. opfatte arbejdet omkring Theorien über den Mehrwert i begyndelsen af 1860'erne som en kritik af den spekulative metode i Grundrissemanu-

18. Med udvikling mellem Grundrisse og Kapitalen tænkes her ikke kun på de omdiskuterede ændringer m.h.t. kapitalbegreb og konkurrence, men mere fundamentalt på fremstillingsformen og den metodisk-systematiske sammenhæng. Hvis Kapitalens fremstillingsform adskiller sig mere fra Grundrisse end ved den blotte pædagogiske formidling, d.v.s. hvis forskellen også er begrebslig, så må det uundgåeligt betyde at Grundrisse ikke umiddelbart kan anvendes.

skriftet og lige så provokatorisk insistere på et »brud« i 1860'erne som i 1857.

At Kapitalen udgør rekonstruktionsarbejdets egentlig genstand – og ikke bare kritikken af den politiske økonomi som en abstrakt samlebetegnelse for alt hvad der kommer efter 1857 – betyder bl.a. at det virkelige problem består i at etablere de sammenhænge og mellemed, som gør Kapitalens ufærdige bind II og III til læselige og forståelige bøger på linie med bind I. Specielt drejer rekonstruktionsarbejdet sig derfor om bind III, det mest fragmentariske og det mest oversete.

Kun de indledende dele af bind III har været genstand for oparbejdelse og diskussion: profitratedudkligningen og krisekapitalerne. Disse diskussioner er langt fra færdige og der kan på ingen måde tales om en egentlig rekonstruktion, men der er dog arbejdet med problemerne. De videre dele af dette bind er imidlertid så godt som uopdyrkede og der findes faktisk ikke nogen samlet bearbejdning af fragmenterne som helhed.

En oplagt arbejdsopgave for den teoriudviklende del af venstrefløjten – en arbejdsopgave som kræver en helt uoverskuelig fællesindsats og diskussion, men som ikke tager skade af at blive formuleret – er, at rette rekonstruktionsarbejdet ind mod en færdiggørelse af Kapitalen. I en første omgang må dette bestå i en udarbejdning af et systematisk og sammenhængende bind III. Det må m.a.o. afklares ikke blot hvad der er den sammenhængsstiftende hovedlinje i analysen af den kapitalistiske produktion som enhed og helhed, men også hvad der er i de af Marx efterladte og af Engels videregivne fragmenter er indenfor denne analyse og hvad der blot er sidebemærkninger og delelementer til de efterfølgende led i den samlede teoriopbygning. I en anden omgang kan det komme til at betyde, at der i de hellige Marx'ske efterladenskaber viser sig så himmelråbende mangler at det vil blive nødvendigt at skrive en helt ny Kapital med alt hvad det indebærer af baggrundsforskning og videreudvikling af kritikken af den politiske økonomi. Rekonstruktionsarbejdet vil m.a.o. nå frem til en konkret kortlægning af modsætningen mellem kapitalismeansens idealitet og dens foreliggende realitet. Og først herefter kan der i rekonstruktionssammenhæng tales om programmer for videreudvikling af den Marx'ske kapitalismeanalyse.

Perspektiverne i en sådan målretning af rekonstruktionsarbejdet med en færdiggørelse af Kapitalen er flere og indlysende. For det første vil det tvinge rekonstruktionsmarxister til at tage de reelle implikationer af rekonstruktionskravet alvorligt og dermed undlade det traditionelle knæfald for borgerlige videnskabsideal. For det andet vil de fragmentariske bidrag og diskussioner, som udvikles indenfor et sådant praktisk projekt aldrig være spildte; selv om projektet skulle være dødfødt så vil kravet om en slagkraftig kapitalismeanalyse eksistere lige så længe som denne elendige

produktionsform. For det tredje endelig er videreudviklingen af ansatserne i Kapitalen en bydende nødvendig opgave – ikke mindst på baggrund af den sejlivethed, som de postmarxistiske såkaldte »videreudviklinger« af marxismen har på venstrefløjen.

Sålænge det er forbeholdt diverse tilhængere af teorier om den statsmonopolistiske kapitalisme at foretage totalintenderende opstillinger af kapitalismeteorier lige så længe vil de såkaldte rekonstruktionsmarxister ikke være andet end en flok bedrevidende kværulanter. Da folk ikke dømmes på deres ideer, men på deres handlinger, kan kun den praktisk indløsning af rekonstruktionsprogrammet tjene som bevis på den autentiske Marxtolknings relevans.

Ovenstående løst formulerede forslag burde selvfølgelig fremsættes langt mere udførligt og bearbejdet end det er muligt i denne kommentar. Her tjener opridsningen alene til at konfrontere kapitallogikken med de mere konkrete og praktiske implikationer af rekonstruktionskravet. Og resultatet af denne konfrontation er en himmelråbende afstand.

Kritisches Gewerkschafts- jahrbuch 1977/78

Die erste Ausgabe eines Jahrbuches, das regelmäßig im Rotbuch Verlag erscheinen wird (ab 1978/79 jeweils im Herbst). Es bringt aktuelle Berichte aus Branchen und Betrieben, Analysen wichtiger gewerkschaftspolitischer Probleme und eine fortlaufende Dokumentation der wichtigsten Daten und Ereignisse.

Aus dem Inhalt:

Arbeitsplatzverichtung in der Druck- und Stahlindustrie/
Rationalisierung im Angestelltenbereich/
Gewerkschaftliche Strategien gegen Rationalisierungstendenzen/
Gewerkschaften und Arbeitslosigkeit/
Betriebskämpfe bei Siemens, Weser-Kurier, Opel/
Saarländische Hüttenwerke/
Gewerkschaftsausschlüsse/
Gewerkschaften, Atomenergie und Anti-KKW-Bewegung.
Dokumentation und Statistik:
Arbeitskämpfe 1974 - 1977/
Gewerkschaftspolitische Chronik 1975 - 1977/
Tarif-Abschlüsse 1975 - 1977/
DGB-Mitgliederstand/
Wirtschaftspolit. Entwicklungen.
Rotbuch 1978, 224 S.

Rotbuch ★

Pris: 31,50 kr.

Ligesom de øvrige bøger fra Rotbuch/Kursbuch Verlag importeres Kritisches Gewerkschaftsjahrbuch 1977/78 af Kurasje. Bøgerne købes og bestilles gennem alle bogcafeer og boghandlere. Vil du vide mere om udgivelserne fra Rotbuch/Kursbuch Verlag, så bestil *Das kleine Rotbuch - Almanach*. Den tilsendes dig gratis straks efter modtagelsen af din bestilling.

KURASJE

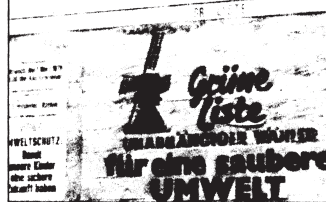
Krystalgade 16
1172 København K
Giro: 7 16 60 44

kritik

Zeitschrift für sozialistische Diskussion Nr. 16

DIE GRÜNEN KOMMEN!

Beiträge von Mez, Wolter, Sternstein, Horacek u.a. **DIE LINKE, DIE RECHTE UND DER TERRORISMUS II** Beiträge von P. von Oertzen, Rabehl, Krippendorff, Meschkat. **DIE LINKE UND DER „REALE SOZIALISMUS“** Beiträge von Rossanda, Claudin, Magri, Trentin, Althusser, Münster

Verlag Olle & Wolter

Kritik versteht sich als ein Diskussionsforum eines breiten politischen Spektrums der alten und neuen, der parlamentarischen und außerparlamentarischen, der einheimischen und ausländischen Linken. Die kritik setzt sich das Ziel, statt der bisherigen Abgrenzungsdebatten, eine breite und undogmatische Diskussion über gemeinsame Probleme politischen Handelns zu führen und einen Begriff von gesellschaftlichen Fortschritt zu entwickeln, der von den dogmatischen Verzerrungen des Stalinismus und anderer autoritärer und undemokratischer Spielarten mit linker Etikette genauso frei ist, wie von der menschenverachtenden Logik kapitalistischer Wachstumspolitik. Von daher wird in der kritik auch Platz für selbstkritische Reflexionen begangener Fehler, über Versäumnisse, Defizite und Mängel der Linken sein.

Løssalgspris: 23,50 kr.
Abonnementspris: 19,- kr.
Distribution: KURASJE